

підкреслювалося значення політехнічної освіти як фактору інтеграції загальної і професійної освіти, взаємопроникнення науки та виробництва, забезпечення зв'язку між знаннями та трудовою діяльністю, запобігання вузької профілізації, створення трансдисциплінарного змісту освіти. Результати проведеного дослідження дозволяють визначити подальші напрями роботи з проблеми, зокрема, узагальнення досвіду реалізації ідеї політехнізму в діяльності загальноосвітніх закладів України; визначення специфіки політехнізації змісту шкільної освіти на сучасному етапі постіндустріального суспільства.

Список використаної літератури

1. Васильев Ю. К. Политехническая подготовка учителя средней школы / Ю. К. Васильев. – М. : Педагогика, 1978. – 175 с.
2. Завадська О. Я. Ідеї класиків марксизму-ленінізму про політехнічне навчання та їх реалізація в радянській школі / О. Я. Завадська. – К. : Радянська школа, 1961. – 48 с.
3. Политехническое образование и всестороннее развитие личности школьника / Под. ред. П. Р. Атутова. – М. : Педагогика, 1984. – 128 с.
4. Проблемы политехнического образования. – М. : Педагогика, 1972. – 75 с.
5. Скаткин М. Н. Вопросы профессиональной педагогики : [учебное пособие] / М. Н. Скаткин. – М. : Высшая школа, 1968. – 439 с.

Маргарита Чабан

ПРОЦЕС РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ ХХ СТ.

Початок третього тисячоліття позначився формуванням постмодерного типу особистості, масштабними постіндустріальними перетвореннями, об'єктивними світовими глобалізаційними процесами, поза якими неможливе пізнання нових смислів сучасної цивілізації і розвиток педагогічної науки.

Утвердження національних інтересів у інтеграційному світі, піднесення конкурентоспроможності, міжнародного авторитету України й становлення її позитивного іміджу зумовлює потребу в постійному зміцненні економічних позицій нашої держави насамперед шляхом розвитку людського капіталу, наукомістких виробництв і впровадження нанотехнологій.

Найважливішим у досягненні цих стратегічних орієнтирів є інноваційне розв'язання проблеми підготовки молоді до майбутньої трудової діяльності, урахування її людиноцентричну сутність та закон зміни праці. Це розкриває соціально-економічну природу переорієнтації трудових функцій людини як істоти розумної і моральної, що набуває особливої значущості в сучасних умовах, коли спостерігається зростання професійної мобільності особистості.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує ідея політехнізму, теорія і практика її реалізації в історії вітчизняної школи ХХ ст.

Ідею політехнізму, яка свого часу була сформульована в період оновлення механізмів соціально-економічної розбудови суспільства, відносимо до вічних соціально-педагогічних надбань. У 1931 р. політехнізацію шкіл умотивовано, задокументовано і проголошено пріоритетним напрямом державної освітньої політики, реформування системи шкільної освіти передбачало перетворення загальноосвітніх шкіл у трудові політехнічні. Політехнізм став провідним принципом дидактики, а політехнічна підготовка – самостійним компонентом змісту шкільної освіти, виразником її антропоцентричних перетворень. Еволюція ідеї політехнізму історично пов'язана з трансформаціями системи “освіта – виробництво – економіка” та випереджувальним оновленням людського потенціалу. Ідея політехнізму виступає джерелом розвитку шкільної освіти

щодо задоволення потреб сучасного виробництва в тісному зв'язку з вихованням людини, одухотворенням прогресивного економічного поступу.

Актуальність дослідження полягає в тому, що:

1. Політехнізм у новітніх умовах виступає вирішальним фактором гармонізації взаємодії особистісного й соціального началу у підготовці молодого покоління до життя.

2. Передбачає теоретичне й практичне оволодіння особистістю загальними основами виробництва, ринкової економіки й об'єктами сучасних науково-технічних досягнень.

3. Формує сферу суспільних відносин школярів, сприяє професійному самовизначенню, усвідомленому використанню засобів діяльності.

4. Виховує науковий світогляд, патріотизм, проектує аксіологічні орієнтири; по-п'яте, дозволяє кожному учневі визначати своє місце в суспільній практиці відповідно до прагнень, здібностей і можливостей, що забезпечує свідоме й критичне засвоєння знань, всебічне формування особистості.

У ході аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел виявлено, що вчені приділяли значну, але не завжди послідовну увагу вивченню цього феномена.

Зокрема, в імперський період (до 1917 р.) студіювання проблеми здійснювалося в таких напрямках:

1. філософсько-педагогічному – роботи, у яких проводився соціально-культурний аналіз феномена праці як основи політехнізму, розкривалося її значення для розвитку особистості (І. Вишнеградський, Дж. Дьюї, К. Маркс, І. Песталоцці, К. Ушинський та ін.);

2. історико-виховному – дослідження історичних аспектів трудового виховання й політехнізму на тлі генезису вітчизняної педагогічної думки та шкільної практики означеного періоду (І. Анопов, М. Демков, С. Русова, К. Цируль, Я. Чепіга та ін.).

Упродовж радянського періоду (1917 – 1990 рр.) вченими було започатковано такі напрями дослідження:

1. історико-нарративний – наукові студії, спрямовані на висвітлення деяких аспектів еволюції ідеї політехнізму (С. Ананьїн, М. Гриценко, Ф. Корольов, Г. Крап, Д. Сергієнко та ін.); конкретнонауковий – наукові пошуки щодо розроблення педагогічних основ політехнічної освіти (П. Атутов, Г. Гринько, О. Калашников, Н. Крупська, М. Скаткін та ін.);

2. науково-методичний – дослідження, виконані з метою розкриття педагогічних засобів забезпечення політехнічної спрямованості навчальних дисциплін природничо-математичного й гуманітарного циклів, а також трудового навчання (І. Каїров, А. Макаренко, В. Поляков, В. Сухомлинський, І. Ткаченко та ін.).

Наукові пошуки учених пострадянського періоду (1991 р. – початок XXI ст.) зумовили кристалізацію таких напрямів дослідження:

1. методолого-теоретичного – наукові праці, пов'язані з обґрунтуванням філософсько-педагогічних основ трудового виховання й політехнічної освіти (А. Бойко, В. Євдокимов, І. Прокопенко, О. Савченко, В. Сидоренко та ін.);

2. історико-педагогічного – пошуки щодо розвитку політехнічної загальноосвітньої та професійної підготовки учнів (Н. Дем'яненко, С. Золотухіна, В. Курило, Н. Пірченко, О. Сухомлинська та ін.);

3. загальнодидактичного – дослідження, виконані в напрямі обґрунтування змісту політехнічної освіти та основних шляхів її реалізації (О. Коберник, О. Коваленко, М. Ніколаєв, В. Стешенко, Г. Терещук та ін.).

Істотна кількість досліджень є свідченням підвищеного наукового інтересу до певних важливих аспектів проблеми та значущості питання в цілому. Проте аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що цілісна процесуальна характеристика реалізації ідеї політехнізму, її еволюція впродовж ХХ століття не були предметом самостійного спеціального вивчення. Виникає нагальна потреба теоретичного й практичного обґрунтування поетапного процесу реалізації ідеї політехнізму в історико-педагогічному вимірі як базового, міждисциплінарного й багатofункціонального феномена, що слугує рушійною силою ретровідродження прогресивних здобутків

у вітчизняній шкільній освіті в усьому багатстві політехнічного вчення й важливим чинником продукування нових педагогічних знань, створення інноваційних освітніх систем і технологій.

У ході дослідження теоретично й практично обґрунтовано процес реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті України ХХ ст. У зв'язку з цим виокремлено його послідовні етапи.

I етап (1901–1918 рр.) – пошуково-емпіричний. Він зумовлений прийняттям Постанови Міністерства народної освіти Російської імперії “Про викладання ручної праці в сільських училищах” (1901 р.). Цей етап пов'язувався із науковими працями вчених, які відстоювали необхідність розбудови нової школи на засадах збереження й відтворення трудових традицій у суспільстві: І. Анопов, П. Ігнат'єв, О. Неболсін (праця як джерело духовного й матеріального багатства країни); М. Демков, М. Гошкевич, І. Стебут (соціально-особистісна сутність трудової діяльності). А також із ліквідацією політехнічної неграмотності населення, збереженням суспільно-трудових традицій, реформуванням школи на основі зв'язку навчання з життям. Доведено, що він характеризувався становленням генетичних структур політехнізму, зокрема таких його складників, як трудове навчання й виробничі екскурсії. До продуктивної та інших видів праці (деревонасадження, робота в майстерні, на пришкільних земельних ділянках) учні залучалися, але системно. Загалом у діяльності гімназій, училищ, професійних та військових шкіл процес реалізації ідеї політехнізму відповідав початковій стадії [1].

До практичних здобутків відносимо: посилення загальноосвітнього й політехнічного характеру трудового навчання; диференціацію його змісту; використання вчителями наочних, лабораторних і практичних методів, активізацію зусиль щодо оснащення лабораторій та навчальних кабінетів, створення пересувного навчально-промислового музею (1896 р.), діяльність екскурсійних комісій у Київському, Одеському й Харківському навчальних округах (1909 р.). Серед негативних тенденцій цього часу виокремимо: залежність розвитку трудової підготовки школярів від місцевих органів освіти й громадськості, а також домінування найпростіших видів учнівської праці.

II етап (1919–1933 рр.) – експериментально-новаторський. Цей етап характеризувався активним розвитком теоретичних засад політехнізму у творчості П. Блонського (трудоий принцип організації шкільної освіти), Г. Гринька, Я. Ряппо (конкретно професійний характер політехнізації), О. Калашникова (зміст політехнічної освіти на засадах наукового узагальнення та практичної значущості) [5].

Цей час відзначався активними пошуками інноваційних шляхів політехнізації шкіл у зв'язку з уведенням обов'язкової початкової освіти, підготовкою молоді до майбутньої трудової діяльності у промисловості або сільському господарстві. Здійснювалася розбудова мережі фабрично-заводських семирічок і шкіл колгоспної молоді, що було зумовлено потребами індустріалізації міських та агрономізації сільських загальноосвітніх навчальних закладів. Завдання політехнічної спрямованості загальноосвітніх дисциплін на практиці намагалися вирішувати удосконаленням навчальних програм, збагаченням дидактичного матеріалу виробничим змістом, застосуванням активних методів викладання (спостереження, проектні, практичні, дослідницькі). У 1927 р. до навчального плану шкіл було введено трудове навчання як самостійну дисципліну, що, у свою чергу, забезпечило досягнення стадії реалізації ідеї політехнізму. На тлі цих перетворень постало питання удосконалення матеріально-технічного устаткування шкіл.

III етап (1934–1957 рр.) – теоретико-аналітичний. Він розпочався прийняттям Постанови РНК СРСР і ЦК ВКП (б) “Про структуру початкової і середньої шкіл у СРСР” (1934 р.). Цей етап відзначався посиленням уваги до загальноосвітньої політехнічної підготовки учнів з метою їх вступу до ВНЗ і технікумів, що відобразалося в працях Г. Ващенко (особливості застосування методу проектів), М. Пістрака (виокремлення загальних наукових принципів сучасного виробництва), І. Огородникова, П. Шимбір'ова (практичне оволодіння природничо-математичними і гуманітарними навчальними дисциплінами, що розкриває процес виробництва й специфіку трудових відносин), М. Скрипника (забезпечення системних теоретичних знань з основ виробництва),

С. Шабалова (сутність політехнічних навичок), М. Гончарова, П. Груздева, О. Шибанова (удосконалення загальноосвітньої підготовки сільських школярів на засадах суспільно корисної й усіх видів праці) та ін. [7].

Означений період характеризувався поглибленням політехнічної підготовки учнів у період упровадження загального семирічного навчання. Увага зосереджувалася на здобутті учнями теоретичних знань про основні принципи виробництва в ході вивчення загальноосвітніх дисциплін. Такий підхід забезпечував наукову фундаменталізацію ідеї політехнізму в змісті шкільної освіти. Відміна трудового навчання (1937 р.) негативно позначилася на готовності учнів до практичної трудової діяльності. У практиці шкіл цей недолік компенсувався залученням школярів до технічно-дослідницької позакласної і позашкільної діяльності. Тож процес реалізації ідеї політехнізму в цей час був пов'язаний із подоланням вербального характеру шкільного навчання, посиленням значення загальноосвітніх предметів.

IV етап (1958–1983 рр.) – професійно-виробничий. Цей етап розпочався тим, що урегульовувався Закон УРСР “Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР” (1959 р.).

Цей час визначався як етап конкретногалузевого й практичного спрямування політехнізму в добу переходу до обов'язкової середньої освіти. Реалізація ідеї політехнізму в шкільній освіті на цьому етапі здійснювалася на основі інтеграції загальної політехнічної і початкової професійної освіти шляхом виробничого навчання, а згодом, у другій половині 70-х рр. XX ст., супроводжувалася розгортанням поглибленої трудової (допрофесійної) підготовки старшокласників на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Тут учні ознайомлювалися з основами механізації конкретної галузі виробництва. Означений етап характеризувався посиленням ролі суспільно корисної, продуктивної праці школярів, збагаченням її змісту (робота в промисловості, сільському господарстві, сфері обслуговування; охорона природи, діяльність із благоустрою; роботи для школи; збір вторинної сировини тощо) та форм (учнівська виробнича бригада в колгоспі або радгоспі, шкільне лісництво, табір праці й відпочинку та ін.). Це дозволило досягти на практиці високої (кінець 50-х – перша половина 70-х рр. XX ст.) та поглибленої (друга половина 70-х – перша половина 80-х рр. XX ст.) стадій процесу реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті. Суперечливість розвитку політехнічної освіти виявилася в зниженні політехнічної спрямованості позакласної роботи учнів [4].

V етап (1984–1999 рр.) – економічно-реформаційний. Цей етап пов'язаний із затвердженням Постанови Верховної Ради СРСР “Про основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи” (1984 р.). В означений період у практиці загальноосвітніх навчальних закладів були зафіксовані певні успіхи, які дають підстави визначити в другій половині 80-х рр. XX ст. поглиблену стадію реалізації ідеї політехнізму. До здобутків, на нашу думку, варто віднести посилення політехнічної спрямованості дисциплін шляхом упровадження профільного навчання; осучаснення змісту (автоматизація й інтелектуалізація) та форм (шкільний кооператив, шкільна навчально-виробнича лабораторія, госпрозрахункові господарства тощо) суспільно корисної, продуктивної праці школярів, надання їй госпрозрахункового характеру; підвищення уваги до економічного виховання учнів; зміцнення матеріально-технічного забезпечення організації навчально-виробничої праці учнів завдяки підтримці базових підприємств; запровадження поглибленого трудового навчання в старших класах. Фактично відбулася спроба надати старшокласникам обов'язкову початкову професійну підготовку, але, на жаль, вона не мала логічного завершення [1; 9; 12].

З'ясовано, що це було зумовлено низкою причин: низький рівень розробленості питань оплати праці учнів, а також відсутність реальних можливостей матеріального розрахунку з базовими підприємствами щодо забезпечення шкільних майстерень і МНВК навчальним обладнанням; зниження зацікавленості учнів теоретичними і практичними основами виробництва внаслідок втрати престижності технічних спеціальностей у суспільстві, перенесення уваги вчителів на навчальну працю учнів.

Дослідженням з'ясовано закономірності процесу реалізації ідеї політехнізму:

1) чим успішніше реалізовувалася ідея політехнізму, тим ґрунтовнішою була підготовка школярів до праці й життя;

2) чим відповідальнішим було ставлення до реалізації в змісті загальної освіти політехнічного компонента і всіх видів праці, тим ефективніше відбувалося всебічне й гармонійне виховання особистості;

3) чим активніше здійснювалися наукові пошуки щодо створення інноваційного досвіду реалізації ідеї політехнізму, тим оперативніше відбувалася зміна її концептуальності, суспільно-політичні й соціально-економічні трансформації;

4) чим оперативніше долалися суттєві відмінності між розумовою та фізичною працею на засадах політехнізму, тим ефективніше нівелювалася відстань між загальною й професійною освітою;

Отже, проведене дослідження довело, що процес реалізації ідеї політехнізму у вітчизняній шкільній освіті ХХ ст. характеризувався закономірністю, зміною концептуальності, суперечливістю, нестабільністю, періодичністю піднесення й спаду.

ХХІ століття в усіх сферах життєдіяльності людини і суспільства в цілому висуває нові, раніше невідомі завдання. Це ставить перед людиною, а отже, і перед освітою – сферою, що готує молоде покоління до життя, – небачені раніше невідомі завдання. Зумовлено це переходом людства на перетині тисячоріч до нового типу цивілізації.

Освіта ХХІ століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

ХХІ ст. – це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості і культури всього населення набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу країни. Інтеграція і глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, які відбуваються у світі, перспективи розвитку української держави на найближчі два десятиліття вимагають глибокого оновлення системи освіти, зумовлюють її випереджувальний характер.

Входження України у світовий освітній простір зумовлює приведення вітчизняних освітніх стандартів, зокрема щодо тривалості набуття загальної середньої освіти, у відповідності з нормами світового співтовариства (не менше 12 років).

Список використаної літератури

1. Атутов П. Р. Концепция политехнического образования в современных условиях / П. Р. Атутов // Педагогика. – 1999. – № 2. – С. 17–20.
2. Зубов В. Г. О современных проблемах политехнической школы / В. Г. Зубов // Советская педагогика. – 1972. – № 8. – С. 19–33.
3. Калашников А. Г. Избранные труды / А. Г. Калашников. – М. : Педагогика, 1990. – 368 с.
4. Макаренко А. С. Воспитание гражданина / [под ред. Л. Ю. Гордина]. – М. : Просвещение, 1968. – 256 с.
5. Николаев Н. С. Некоторые вопросы политехнизации школы / Н. С. Николаев. – Якутск : Изд-во Якутского университета, 1997. – 61 с.
6. Политехнический принцип в обучении основам наук в средней школе : [пособие для учителей] / под ред. Д. А. Эпштейна. – М. : Просвещение, 1979. – 151 с.
7. Сидоренко В. Політехнічна освіта: сучасне бачення проблеми / В. Сидоренко, О. Калігаєва // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2005. – № 2. – С. 4–7.